

Р.О. Стефанчук*

ПРАВО НА ІМ'Я

Бурхливий розвиток політичних та соціально-економічних реалій, який на сьогодні відбувається в Україні, суттєво впливає і на структуру соціальних пріоритетів, які існують у суспільстві. В цьому плані на перше місце повинна вийти людина та непорушність її прав і свобод. Вказана політика “антропоцентризму” на сьогодні є визначальною, та такою, що відповідає європейським стандартам. І наслідком такого політико-філософського переосмислення місця та значення людини в суспільному житті повинна стати правова легітимація ідеї соціального верховенства людини, непорушності її прав та охоронюваних законом інтересів.

Слід також зауважити і те, що спрямованість на забезпечення потреб і інтересів людини, як основної домінанти соціального буття, вже віднаходить своє закріплення на рівні основних законодавчих актів. Так, згідно із ст. 3 Конституції України до вищих соціальних благ відноситься людина та окремі її внутрішні (духовні) блага. Відповідним чином така правова позиція законодавця віднаходить свій розвиток і в галузевому законодавстві. Наприклад, цивільне законодавство, яке за своїм духом та напрямком є найбільш наближеним до ідеалів соціальної рівності, вже переймає “антропоцентричне” спрямування свого розвитку. Зокрема ЦК України у Книзі Другій зосередив увесь спектр особистих немайнових прав, які, незважаючи на свою змістовну різношерстість, спрямовані на забезпечення фізичного існування та соціального буття фізичної особи. При цьому законодавець повинен сприяти повному, своєчасному та ефективному здійсненню і захисту вказаних прав, незалежно від будь-яких її відмежувальних ознак (статі, раси, віку, національності, політичних та релігійних переконань тощо). А це означає, що усі вони спрямовані на максимальне знеособлення фізичної особи у суспільних відносинах. І такий підхід є виправданим, оскільки він в повній мірі сприяє принципу рівності усіх у своїй гідності та правах (ст. 21 Конституції України). Проте серед усієї низки прав є деякі права, які спрямовані не на знеособлення фізичної особи, а навпаки, на її максимальну індивідуалізацію, на виокремлення її серед інших. Такі особисті немайнові права

© Стефанчук Р.О., 2005

* професор кафедри цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права, старший науковий співробітник Подільської лабораторії з проблем адаптації цивільного законодавства до стандартів Європейського Союзу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Академії правових наук України, кандидат юридичних наук, доцент

носять назву індивідуалізуючих¹. І одним із найбільш важливих серед цих особистих немайнових прав фізичної особи — є право на ім'я. І саме проблемам правового закріплення, здійснення та захисту вказаного права і буде присвячене наше дослідження. Питанням права на ім'я присвятили свої наукові дослідження ряд вчених, зокрема, Й.О. Покровський, М.М. Агарков, В.Л. Суховерхий, З.В. Ромовська, О.П. Сергєєв, Т.А. Фадєєва, Л.О. Красавчикова, М.М. Малєїна, Л.В. Красицька, М.Л. Нохріна (Апраніч), С.І. Чернооченко, Т.В. Дробишевська та інші. Проте вказані дослідження виконувались лише або в аспекті загальнотеоретичному, або в плані перспективного правового регулювання. Ми ж в нашій статті спробуємо визначити правову природу права на ім'я як особистого немайнового права, що індивідуалізує фізичну особу, його зміст, а також особливості здійснення та захисту враховуючи сучасний стан нормативно-правового регулювання особистих немайнових відносин.

Ім'я фізичної особи є найдавнішим способом індивідуалізації людей у суспільстві. Коли людина вперше відчула своє внутрішнє "єго", свою індивідуальність, тоді вона і вперше спробувала виокремити себе з-поміж інших членів певної соціальної групи за допомогою вигуку, певного звуку, які в подальшому і стали прототипом її імені. В подальшому ім'я фізичної особи пройшло суттєву історичну трансформацію від односкладових вигуків у племенах, що населяються окремі регіони Африканського континенту, аж до багатослівних та досить складних для сприйняття конструкцій, в яких присутні імена практично усіх родичів по висхідній лінії, як це має місце в окремих азійських країнах. Але попри низку характерних національних відмінностей ім'я продовжує виконувати ту важливу соціальну функцію, яку йому було відведено, ще починаючи з моменту його виникнення, а саме індивідуалізувати (персоніфікувати) фізичну особу, виокремити її з-поміж інших. І як свого часу влучно відмітив Й.О. Покровський: "чим багатший внутрішній зміст особистості, тим більше дорожить вона своїм іменем, і тим не бажаніше для неї яке-небудь зловживання чи змішання"². Про важливість імені писав і М.М. Агарков, який зазначав, що "... в числі ознак, які слугують офіційним засобом індивідуалізації громадянина... ім'я, безумовно, займає перше місце. Воно найбільш сильно пов'язано із особистістю..."³ Однак, окрім соціального значення імені, воно відіграє важливу роль для самої фізичної особи, оскільки дає їй можливість використовувати це ім'я в усіх сферах соціального буття, чим складає відповідну цінність для неї.

Визначаючи соціальну природу імені, необхідно зауважити, що окрім цього воно має також і суттєве правове значення. В даному розумінні ім'я носить яскраво виражену цивільно-правову природу, оскільки будучи особистим немайновим благом (ч. 1 ст. 201 ЦК України), дає можливість фізичній особі набувати прав та створювати для себе цивільні обов'язки, а також здійснювати ці права та виконувати цивільні обов'язки під своїм іменем (ч. 1 ст. 28 ЦК України). За загальним правилом структура імені фізичної особи "тричленна" і складається з прізвища (родового імені), ім'я (особистого імені) та по батькові (патріархального імені). Проте для своєї індивідуалізації фізична особа в окремих випадках може і не застосовувати усіх складових свого імені. Так, наприклад, особа може упускати таку складову, як по батькові, що відповідає європеїзованому застосуванню імені, або ж можливим є використання прізвища та ініціалів, що більш характерно у випадках зазначення авторства на об'єкти інтелектуальної власності тощо. Однак буває, що таке "спрощене" використання імені може не забезпечити виконанням ним свого основного призначення — індивідуалізації фізичної особи. Водночас, зустрічаються випадки, коли навіть

¹ Більш детально про систему особистих немайнових прав див.: Стефанчук Р.О. Система особистих немайнових прав фізичних осіб // Юридична Україна. – 2004. – № 9. – С. 24-32.

² Покровський І.А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 1998. – С. 123.

³ Агарков М.М. Право на имя / В кн.: Агарков М.М. Избранные труды по гражданскому праву: В 2 т. – Т. 2. – М.: Центр ЮрИнФОР, 2002. – С. 86.

застосування усіх трьох елементів імені не може забезпечити повної індивідуалізації фізичної особи. Так, наприклад, за даними Державної податкової адміністрації України в Державному реєстрі фізичних осіб зареєстрована велика кількість осіб, у яких співпадають усі три компоненти імені. Так, в Україні на ім'я Шевченко Микола Іванович зареєстровано 759 осіб, Коваленко Микола Іванович — 625 осіб, Ткаченко Микола Іванович — 608 осіб, Ткаченко Олександр Миколайович — 582 особи, Коваленко Володимир Іванович — 522 особи. Окрім цього, виявлено, що 23 особи, які мають однакові прізвища, ім'я та по батькові: Шевченко Микола Іванович, мають попарно однакову дату народження, а три з них — народилися 1 січня 1949 року.⁴ І тому слід потрібно погодитись із К.Б. Ярошенко, яка вважає, що оскільки набір імен та прізвищ, що зазвичай присвоюються громадянам, в принципі є доволі обмеженим, то в ситуації, коли у різних осіб співпадають усі три елементи, сама ця обставина не може вважатись порушенням інтересів фізичної особи.⁵

Ціє більш гостро питання з індивідуалізацією імен стоїть у випадку наявності в особи так званого загального імені, наприклад, в Російській Федерації — Іванов Іван Іванович. Тому, слід погодитись з авторами, які вважають, що значення імені як засобу індивідуалізації людини у суспільстві є неоднаковим, оскільки воно різниться залежно від своєї поширеності. Індивідуалізація імені є тим більшою, чим менше воно поширене, і навпаки, чим більш поширеним є ім'я, тим менше індивідуалізуючого навантаження воно несе⁶. Тому, на нашу думку, для таких випадків, доцільним видається або вживання усіх складових імені повністю, або зазначення якихось інших ідентифікуючих ознак фізичної особи, наприклад, псевдоніму, сфери діяльності, сімейного стану, дати та місця народження, індивідуальних особливостей зовнішності, ідентифікаційного номеру, серії та номеру паспорта тощо. Якщо такі особи є родичами, то допустимим було б застосовувати додаткові зазначення, наприклад, “молодший” (jr.), або ж вводити нумераційні позначення, як це було в дореволюційний період, наприклад, Петро I, Катерина II тощо.

Визначення правової природи імені як особистого немайнового блага не дає можливість повного розуміння сутності цивільно-правового регулювання відносин, що виникають стосовно даного блага. Тому ми підтримуємо авторів, які вважають, що будь-яке (навіть природне) благо буде вважатись “юридично беззахисним”⁷ до тих пір, допоки право на нього не буде закріплено відповідним нормативно-правовим актом. Саме тому, основну увагу необхідно зосередити на праві на ім'я як особистому немайновому праві. Право на ім'я як особисте немайнове право вперше віднайшло своє закріплення в ЦК України, де в ст.ст. 294-296 визначені основні права, якими наділена фізична особа стосовно власного імені. Хоча і в радянський період відносини стосовно імені віднаходили своє місце в правовій системі, проте вони переважно вважались предметом правового регулювання сімейного або адміністративного права, оскільки стосувались повноважень батьків або інших законних представників дитини на присвоєння імені та порядку такого присвоєння чи зміни імені⁸. Сьогодні ж, зважаючи на суттєве розширення предмету цивільного права, можна зазначити, що визріла необхідність правового регулювання та охорони

⁴ Офіційний сайт Державної податкової адміністрації України // <http://www.sta.gov.ua/news.php3?2189>.

⁵ Ярошенко К.Б. Жизнь и здоровье под охраной закона: гражданско-правовая защита личных неимущественных прав граждан. — М., 1990. — С. 15.

⁶ Суховерхий В.Л. Личные неимущественные права граждан в советском гражданском праве: Дис... канд.юрид.наук: 12.712. - Свердловск, 1970. — С. 205.

⁷ Красавчикова Л.О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.03 / Уральская гос. юрид. академия. - Екатеринбург, 1994. — С.15.

⁸ Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права. — М., 1963. — С. 80; Черепяхин Б.Б. Гражданско-правовая охрана интересов личности / Вопросы гражданского права и процесса: сборник статей ЛГУ / под ред. Б.Б. Черепяхина. — Л., 1969. — С. 62; Советское гражданское право / Отв. ред. О.С. Иоффе. — Л., 1971. — С. 151.

суспільних відносин стосовно імені саме цивільно-правовими нормами.

Право на ім'я як особисте немайнове право фізичних осіб закріплене в ст. 294 ЦК України. На жаль, вказана стаття не визначає коло повноважень, які складають зміст цього права. Немає єдиної думки щодо змісту права на ім'я і в сучасній літературі. Так, на думку О.О. Красавчикова право на ім'я складається з: а) права вимагати від інших осіб, щоб до володільця цього блага звертались та його називали у всіх формальних відносинах відповідно до імені, яке є об'єктом права, що аналізується; б) права змінювати прізвище, ім'я та по батькові⁹. В дещо більш розширеному варіанті трактується зміст вказаного права С.І. Чорнооченко та Л.В. Красицькою, які вважають, що до вказаних повноважень слід відповідно додати право вимагати від інших осіб утримуватись від порушення права¹⁰ та можливість вимагати припинення незаконного використання прізвища, імені та по батькові¹¹. Дещо іншу позицію займає О.П. Сергеев, який вважає, що право на ім'я включає в себе можливість фізичної особи: а) мати певне ім'я; б) користуватись ним; в) вимагати від інших осіб звертатись до неї відповідно до цього імені; г) змінити ім'я у встановленому законом порядку¹². Подібно до висловленої позиції відстоює власну точку зору і М.М. Малєїна, яка стверджує, що право на ім'я складається із повноважень щодо володіння, користування та розпорядження іменем¹³. Окремі автори вбачають у праві на ім'я лише негативний аспект, включаючи до нього: а) право фізичної особи вимагати від оточуючих не спотворювати її ім'я; б) вимагати не використовувати ім'я фізичної особи без її згоди; в) вимагати від усіх оточуючих не використовувати ім'я фізичної особи, як своє; г) вимагати, щоб ніхто не примушував до зміни імені¹⁴. На нашу думку, виходячи із того, що право на ім'я є суб'єктивним правом, то його змісту вже притаманна тричленна будова його повноважень, до якої включається: повноваження на власні дії (активний аспект), повноваження на дії інших осіб (негативний аспект) та повноваження вимагати захисту порушеного права¹⁵. І тому, аналізуючи чинне законодавство ми можемо відмітити, що право на ім'я як особисте немайнове право фізичних осіб за своїм змістом включає в себе:

повноваження на власні дії, до яких слід віднести повноваження на володіння іменем, його використання та зміну;

повноваження на дії інших осіб, які полягають у можливості вимагати від інших не порушувати право на ім'я фізичної особи, наприклад, вимагати звертатись до фізичної особи відповідно до її офіційного імені тощо;

право вимагати захисту порушеного, оспореного або невизнаного права на ім'я, наприклад, у випадку законного використання імені фізичного особи чи будь-якого іншого його порушення.

При цьому слід зауважити, що на відміну від переважної більшості науковців ми не включаємо до змісту права на ім'я повноваження на використання псевдоніму чи іншої пов'язаної

⁹ Красавчиков О.А. Охрана интересов личности и свод законов Советского государства: Межвузовский сборник научных трудов. – Вып. 53: Гражданско-правовая охрана интересов личности в СССР. – Свердловск, 1977. – С. 27.

¹⁰ Чорнооченко С.І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні: Дис... канд.юрид.наук: 12.00.03. – Харків, 2000. – С. 66.

¹¹ Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян. – Донецьк, 2002. – С. 141.

¹² Сергеев А.П. Право на защиту репутации. – Л.: Знание, 1989. – С. 5.

¹³ Малєїна М.Н. Право на имя // Государство и право. – 1998. – № 5. – С. 100; Малєїна М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление и защита. – М.: МЗ Пресс, 2000. – С. 114.

¹⁴ Апринич М.Л. Проблемы гражданско-правового регулирования личных неимущественных отношений, не связанных с имущественными: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – СПб, 2001. – С. 48-49.

¹⁵ Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. – М.: Российское право, 1992. – С. 96; Витрянский В.В. Проблемы арбитражно-судебной защиты гражданских прав участников имущественного оборота: Дис. ... д-ра юрид. наук в форме научного доклада, выполняющая также функции автореферата: 12.00.03 / Моск. Гос. ун-т. – М., 1996. – С. 10.

з іменем індивідуалізуючої ознаки, наприклад, астроніма, аллоніма, сценічного чи іншого творчого імені, "ніку", підпису, фамільного гербу тощо. На нашу думку, дані права є близькими, тісно пов'язаними із правом на ім'я, проте не тотожними йому за змістом та обсягом. Основна відмінність між ними полягає в тому, що коли право на ім'я є загальним особистим немайновим правом, яке властиве усім фізичним особам, то вказані права можуть належати фізичним особам лише в окремих випадках, що визначені законом, наприклад, право на псевдонім є виключним правом авторів і т. ін.

Повертаючись до права на ім'я, необхідно зазначити, що активний аспект його змісту складає низка повноважень, що пов'язані із володінням, іменем, його використанням та зміною, специфіка яких і буде розглянута нами більш детально нижче.

Так, володіння власним іменем, як різновид повноваження, включає в себе передбачену законом можливість фізичної особи бути носієм відповідного прізвища, ім'я та по батькові. При цьому, повноваження на володіння іменем не потрібно ототожнювати з правом на присвоєння імені фізичної особи. Дане право, як і право на ім'я, за своєю природою є особистим немайновим.¹⁶ Відмінність між ними полягає, насамперед, в тому, що право на присвоєння імені є лише однією із передумов виникнення повноваження на володіння іменем, яке здійснюється шляхом надання імені людині вперше. Право на присвоєння імені здійснюється батьками (усиновителями) чи опікунами, а в передбачених законом випадках також і органами опіки та піклування або ж судом. Так, відповідно до чинного законодавства батьки зобов'язані невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження дитини в державному органі реєстрації актів цивільного стану і одночасно присвоїти їй прізвище, ім'я та по батькові (ст. 144 СК України).

При присвоєнні імені новонародженій дитині необхідно дотримуватись наступних правил:

а) ім'я дитини (особисте ім'я, онома) визначається за згодою її батьків, а у випадку, коли дитина народжена жінкою, яка не перебуває у шлюбі, у разі відсутності добровільного визнання батьківства, то визначається матір'ю дитини.

Важливим аспектом даного повноваження є те, що на відміну від інших складових імені (прізвища та по батькові), саме особисте ім'я дитині присвоюється батьками довільно, виходячи із власних уподобань, які можуть ґрунтуватись на різних чинниках, наприклад, асоціації з близькими людьми, літературними героями, героями кінофільмів та серіалів, політичними чи громадськими діячами тощо. При присвоєнні імені батьки можуть використовувати низку словників (довідників) в яких міститься перелік спеціальних імен¹⁷. На думку окремих авторів, цей перелік є вичерпним та таким, що не підлягає розширювальному тлумаченню і уповноважені на присвоєння імені дитині мають право обирати його лише в межах даного переліку¹⁸. На нашу думку, такий перелік не може вважатись вичерпним та незмінним і батьки вправі обирати своїм дітям імена, як ті, що зазначені у цих довідниках (використовуючи усі можливі похідні словоформи, наприклад варіанти зменшувально-пестливого імені (Івасик, Микитка, Натуся, Олесик тощо)), так і ті, що не вказані в них. Як правильно відзначається в літературі, що в сутності будь-яке слово може стати іменем, якщо з його допомогою можна звернутись до особи, чи говорити про неї з іншими. Проте імена не є випадкові слова, оскільки вони сторіччями найприскипливішим

¹⁶ Проте світовій практиці вже відомий випадок, коли батьки однієї ненародженої дитини виставили на аукціонний продаж право присвоїти ім'я їх дитині (Див.: www.rol.ru/news/it/internet/01/07/30_003.htm)

¹⁷ Див.: Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні / В.М. Русанівський (ред.). - К.: Наук. думка, 1996. - 334 с.; Словник власних імен людей: Українсько-російський і російсько-український; Основні правила правопису українських імен та прізвищ; Як вибрати ім'я ребенку. - Запоріжжя: Видавець, 1996. - 144 с.; Бурячок А.А. Українсько-російський транслітерований словник власних імен і найпоширеніших прізвищ. - К.: Просвіта, 2001. - 168 с.

¹⁸ Чернооченко С.І. Цит. праця. - С. 68.

чином відбирались людьми та відображають історію народу, його побут, вірування, фантазії, художню творчість та міжнародні зв'язки, що складаються¹⁹. При цьому слід звернути увагу, що попри таку свободу у виборі особистого імені дитині, ми вважаємо, що доцільно було б в такій "іменній творчості" батьків визначити певні, встановлені здоровим глуздом, обмеження. Так, нам видається, що у випадку, коли батьки виявляють бажання присвоїти дитині певне "екзотичне" ім'я, на кшталт, Іуда, Адольф, Усама Бен Ладен, Плуг, Трактор, Дазраперма (скорочено – "Да здравствует первое Мая!"), Ватерпежекосма ("Валентина Терешкова – первая женщина космонавт")²⁰, чи інше ім'я, яке є неблагозвучним, або його присвоєння може зашкодити інтересам дитини, то органи опіки та піклування або ж суд повинен, використовуючи принцип розумності (ст. 3 ЦК України), відмовити батькам в реєстрації такого імені, керуючись при цьому інтересами дитини.

Цікавою є і проблема присвоєння подвійного імені дитині. Як відомо попереднє законодавство не давало чіткої відповіді на питання, чи може дитині присвоюватись подвійне або навіть потрійне ім'я. Проте окремі вчені свого часу висловлювали позицію про недопустимість присвоєння подвійного імені²¹. На нашу думку, присвоєння подвійного імені є властивим українським національним традиціям. Подвійні імена були відомі ще в епоху дохристиянської Русі. В той час, дитина, при досягненні певного віку, стаючи членом громади, одержувала нове ім'я, що відповідало її характеру або тим якостям, що були бажаними для її батьків. Однак, окрім справжнього імені, відомого близьким людям, дитині давалося друге – несправжнє, яке було для усіх інших²². Популярними подвійні імена залишились і в період Козацької доби, згадаймо, наприклад, видатного українського гетьмана Богдана-Зиновія Хмельницького. Популярним застосування подвійних імен було і серед вищого духовенства, наприклад, Іван-Павло I, Андрей-Роман Шептицький, Іван-Павло II тощо²³. Історичне пояснення такої традиції полягає в тому, що подвійне ім'я складалось ніби із двох імен: світського, яке давали батьки та хресного, яким нарекав особу священник під час таїнства хрещення. Широко відомим є той факт, що, наприклад, княгиню Ольгу було наречено ім'ям Олена, хрестителя України-Руси князя Володимира – Василем, а князя Данила Галицького – Іоаном²⁴. З огляду на це, ми вважаємо, що застосування подвійного імені в Україні не лише має глибоко національні корені, але й дасть можливість батькам назвати дитину подвійним іменем, у випадку, коли вони не можуть дійти спільної згоди щодо визначення одного імені дитини. І наслідком такої важливості подвійного імені як особистого немайнового блага, можна вважати легітимацію в ст. 149 СК України можливості присвоїти дитині подвійне ім'я. Попри відносну новачієність даного положення правом на присвоєння подвійного імені вже встигли скористатись деякі із українських сімей. Причин такої реєстрації, на думку экс-міністра юстиції України О. Лавриновича, є три: національна традиція (що більше притаманно особам, які проживають на території західної України), шлюб із

¹⁹ Фаддеева Т.А. Права на имя // Правоведение. - 1989. - № 6. - С. 39.

²⁰ І це далеко не повний перелік "радянської іменної творчості", адже були ще й Кукуцаполь («Кукуруза – царица полей»), Лагшмівар («Лагерь Шмидта в Арктике»), Челнальдін(а) («Челюскін на льдине»), Дазвсемір («Да здравствует всемирная революция»), Дотнара («Дочь трудового народа»), Ленгенмір («Ленин – гений мира»), Ленінід («Ленинские идеи»), Лорієрік («Ленин, Октябрьская Революция, Индустриализация, Электрификация, Радиофикация и Коммунизм»), Леундеж («Ленин умер, но дело его живет»), Пофістал («Победитель фашизма Иосиф Сталин»), Пятвчет («Пятилетку – четыре года!»), Урюрвкос («Ура, Юра в космосе!») тощо.

²¹ Ромовская З.В. Личные неимущественные права граждан СССР (понятие, виды, классификация, содержание, гражданско-правовая защита): Дис... канд.юрид.наук: 12.712. – К., 1968. – С. 127.

²² Слєпінін О. Мистецтво давати імена // Дзеркало тижня. – 2003. – 2003. – № 24 (449). – 28 червня – 4 липня // <http://www.zn.kiev.ua/nn/print/38925>.

²³ <http://www.tv4.te.ua/print.php?id=636>.

²⁴ Масан О. Князь, якого вітали Онут і Василів, або таємниця народження Данила Галицького // День. – 2001. – № 34 (151). – 17 серпня // <http://www.doba.cv.ua/?file=news.php&num=152&s=17>.

іноземцем та... пристрасть до латиноамериканських серіалів²⁵. Окремо потрібно відмітити, що у випадку, коли звичай національної меншини, до якої належить батько та/або мати народженої дитини, допускає застосування при найменуванні дитини більше двох імен, то законодавство України дозволяє також присвоювати ім'я, яке складається із трьох чи більше сполучених імен.

б) прізвище дитини за загальним правилом визначається за прізвищем батьків, а це означає, що воля батьків в даному випадку відіграє значно меншу роль, ніж це має місце у випадку із вибором та присвоєнням особистого імені дитини. Водночас не можна стверджувати, що воля батьків є абсолютно юридично байдужою для визначення подальшого прізвища дитини. У підтвердження цього положення законодавець вводить низку винятків із загального правила і надає в окремих випадках батькам можливість вибору у прізвищі дитини. Так, наприклад, коли мати, батько мають різні прізвища, прізвище дитини визначається за їхньою згодою. При цьому законодавець у ст. 145 СК України дозволяє їм присвоїти як прізвище одного із них, так і подвійне прізвище, що утворене шляхом з'єднання їхніх прізвищ, наприклад, Карпенко-Карий, Нечуй-Левицький, Туган-Барановський, Складовська-Кюрі, Федосєєва-Шукшина тощо. Але необхідно враховувати, що інколи встановлюються і певні обмеження щодо використання такого способу створення прізвищ. Так, відповідно до ст. 35 СК України у випадку одруження, складення більше двох прізвищ не допускається, якщо інше не впливає із звичаю національної меншини, до якої належить наречений чи наречена. Окрім цього, якщо на момент реєстрації шлюбу прізвище нареченої, нареченого вже є подвійним, вона чи він має право замінити одну із частин свого прізвища на прізвище другого.

в) "по батькові" дитини визначається за іменем батька. Але у випадку народження дитини жінкою, яка не перебуває у шлюбі, за умови, що батьківство щодо дитини не визнано, то "по батькові" визначається за іменем особи, яку мати дитини назвала її батьком (ст. 147 СК України). При цьому для встановлення "по батькові" дитини важливо встановити юридичного батька дитини. Адже інколи бувають випадки, що особа, яка є юридичним батьком не тотожна особі, яка є біологічним (генетичним) батьком, наприклад, у випадках, загибелі чи позбавлення батьківських прав біологічного (генетичного) батька та подальшого усиновлення дитини. А це означає, що особа може мати лише одного юридичного батька, і тому питання про подвійне "по батькові" закон не ставить.

Це одна проблема, яка може виникнути на практиці — це реєстрація "по батькові" дитини, батько якої носить подвійне ім'я. Однак в цьому випадку, органи РАЦСу можуть іти на те, щоб пропонувати батькам реєструвати "по батькові" дитини за одним із подвоєного імені батька. За аналогічним принципом потрібно вирішувати питання і у випадку, коли ім'я батька зареєстроване у відповідній зменшувально-лестливій або іншій похідній формі. В цьому випадку, ми вважаємо за доцільне, з метою не продукувати низки незвичних для нашого вуха слів, наприклад, Івасикович, Микиточкович, Миколкович тощо, органи РАЦСу повинні пропонувати реєструвати по батькові за первинним варіантом імені. Також слід зауважити, що законодавець дозволяє особам, які слідуєть національним традиціям і не мають звичаю фіксувати «по батькові», записувати у паспорті дитини лише її прізвище та ім'я (ст. 12 Закону України «Про національні меншини в Україні»)²⁶.

²⁵ Саме остання причина, на думку О. Лавриновича, що була оприлюднена прес-центром Міністерства юстиції України, стала визначальною у випадку, коли дві українські сім'ї назвали своїх дітей відповідно Елісса-Ракель та Мілана-Расін. Див.: З нового року ми зможемо називати дітей кількома іменами // Хрещатик. – 2003. – № 154 (2361). – 17 жовтня // <http://www.kreschatic.kiev.ua/?id=2361&page=2>.

²⁶ Доречним буде відзначити, що історично українці також не знали такого поняття як "по батькові". Одвічно козаків кликали лише по імені та прізвищу, яке давали переважно залежно від роду занять (Мельник, Коваль, Шинкар), певних зовнішніх ознак (Швидкий, Кривий, Вернидуб), місця проживання (Хутірський, Зарічанський) тощо. По батькові, як необхідний елемент імені, є певним запозиченням, яке відбулось внаслідок історичного перебування українських земель під владою Російської імперії.

Важливим питанням, яке стосується володіння іменем, є закріплена законом можливість фізичної особи на транскрибований запис її прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції. Річ в тім, що, як правильно відмічається у спеціалізованій літературі, жодна мова чи алфавіт не пристосовані для того, щоб передавати транскрипцію іншої мови чи алфавіту. Однак, у правописі кожної мови затверджено правила написання іншомовних слів, і тому у більшості випадків не можна сказати, що написання слів транскрипцією їх спотворює, адже часом ці іншомовні слова, відповідають законам милозвучності чужої мови. Проте бувають випадки, коли вони залишаються нейтрально чужими, інакшими й екзотичними. Але є споріднені мови або мови, позначені національною неприязню, для яких транскрибування однієї із них засобами іншої найчастіше призводить до сильного спотворення на зоровому та слуховому рівнях²⁷. Саме тому законодавець дає можливість фізичній особі записати прізвище та ім'я у транскрибованому варіанті, відповідно до своєї національної традиції. Так, наприклад, транскрибованим слід вважати запис видатної акторки Софі Лорен (Sophie Loren), а не Софії Лорен, письменника Джона Гріна (John Green), а не Джона (Івана) Зеленого, футболіста Андрія Воробья, а не Андрія Горобця тощо. Поширеною в останній час стає поява в Україні таких імен, як Альона (замість Олена), Анна (замість Ганна), Алексей (замість Олексій), Владімір (замість Володимир), Єкатеріна (замість Катерина) тощо. І такий підхід законодавця ми вважаємо виправданим, оскільки фізична особа має право вимагати від інших звертатись до неї та вживати її ім'я так, як це відповідає її національним традиціям, так, як її нарекли батьки та звертались до неї з дитинства. Але не завжди таке транскрибоване відтворення іншомовного імені на українську мову є коректним та таким, що відповідає законам фонетичної милозвучності мови. Внаслідок цього останнім часом в юридичній літературі небезпідставно обґрунтовується необхідність професійним філологам зайнятися проблемою правильного написання іноземних імен в українській транскрипції²⁸.

Розглядаючи питання транскрибованого імені, важливо також відмітити і те, що в окремих випадках право особи на запис такого імені може бути обмежене. На нашу думку, це може стосуватись запису транскрибованого варіанту імен, які або не мають українського варіанту вимови, або ж в українському транскрибованому варіанті означають якесь неблагозвучне слово чи слово, яке відноситься до ненормативної лексики, наприклад, окремі із імен та прізвищ фізичних осіб східних національностей. В цьому разі, видається, що достатньою правовою підставою такого обмеження можуть вважатись моральні засади суспільства.

Слід також зауважити, що присвоєння імені, право на яке надано батькам дитини, не є єдиною передумовою виникнення та володіння іменем. Особа може володіти також і іменем, яке вона собі обирає сама, шляхом зміни свого прізвища, імені та по батькові. І тому зміна імені має подвійну правову природу, оскільки з одного боку виступає як один із можливих варіантів дій, що включається до активного аспекту права на ім'я, а з іншого боку — вона є підставою виникнення іншого повноваження — повноваження щодо володіння іменем.

Отже, розглядаючи зміну імені²⁹ як одне із повноваженням, що включається до активного аспекту права на ім'я, потрібно зазначити, що фізична особа має право змінити будь-яку із складових свого імені. За загальним правилом, зміна імені за ініціативою фізичної особи допускається з моменту досягнення нею 16 років. Однак, законодавець дозволяє здійснити зміну імені та прізвища і з досягненням фізичною особою 14 річного віку. Проте в цьому випадку необхідним є згода батьків або одного з батьків, з ким вона проживає, чи піклувальника. Підстав

²⁷ Волосевич І. Явище мовної поліфонії в літературі і свідомості // <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/volosevych.htm>.

²⁸ Мокрушин В. Зонтиков – это вам не Парасолькин! // Юридическая практика. – 2002. – № 44 (254). – С. 8.

²⁹ Нами не проводиться диференціація між поняттями "зміна" та "переміна" імені, як це висвітлюється в деяких наукових працях (наприклад, Чернооченко С.І. Цит. праця. – С. 71), оскільки така диференціація, на нашу думку є юридично байдужою.

для зміни імені законодавець не визначає, а це означає, що особа має право змінювати своє особисте ім'я при досягненні відповідного віку за будь-яких обставин.

Що стосується прізвища фізичної особи, то чинне законодавство визначає наступні підстави його зміни:

а) державна реєстрація шлюбу, шляхом зміни свого прізвища на прізвище подружжя, або приєднання до свого прізвища прізвище другого з подружжя (ст. 35 СК України);

б) зміна свого прізвища у зв'язку, з реєстрацією недійсного шлюбу. В цьому випадку фізична особа повинна повернути своє попереднє прізвище, оскільки вважається такою, що іменується цим прізвищем без достатньої правової підстави (ч. 5 ст. 45 СК України);

в) розірвання шлюбу, при якому кожен з подружжя може повернути своє дошлюбне прізвище (ст. 113 СК України).

г) переміна прізвища обома батьками, що тягне за собою переміну прізвища дитини віком до 7 років, а у випадках, коли дитині більше 7 років, то така переміна здійснюється за її згодою (ч. 1, 2 ст. 148 СК України);

д) у випадку переміни прізвища одного з батьків, питання про зміну прізвища дитини може бути вирішено за погодженням між батьками та за згодою дитини, що досягла 7 років, а за відсутності погодження між батьками - органом опіки і піклування або судом (ч. 3, 4 ст. 148 СК України).

Певними особливостями наділена і зміна "по батькові" фізичної особи. Цю складову імені фізична особа має право перемінити лише у випадку зміни свого імені її батьком. При цьому, у разі зміни імені батьком, "по батькові" дитини, яка досягла чотирнадцяти років, змінюється за її згодою (ст. 149 СК України).

Ще однією підставою зміни прізвища, імені та по батькові дитини закон визначає усиновлення (ст. 231 СК України). Якщо усиновлювачами є одночасно жінка та чоловік і якщо вони записуються батьками дитини, відповідно змінюються прізвище та по батькові дитини. За заявою усиновлювачів ім'я дитини може бути змінено. Для такої зміни потрібна згода дитини, окрім випадків, якщо дитина живе в сім'ї усиновлювачів і звикла до нового імені. Коли усиновлювач один, то по батькові дитини змінюється у випадку, коли він записується батьком дитини. А у разі, якщо усиновлюється повнолітня особа, її прізвище, ім'я та по батькові можуть бути змінені у зв'язку з усиновленням за заявою усиновлювача та усиновленої особи. Коли ж усиновлення визнається недійсним в порядку ст. 236 СК України чи відбувається його скасування в порядку ст. 238 СК України, дитина має право відновити своє прізвище, ім'я та по батькові, які вона мала до усиновлення (ст. ст. 237, 239 СК України).

Зміна прізвища, імені, по батькові громадян України реєструється державним органом реєстрації актів цивільного стану (ст. 144 СК України), а порядок зміни визначається чинним законодавством.³⁰ Причини для зміни імені фізичної особи є доволі різноманітними. Так, за офіційними даними Міністерства юстиції України правом на зміну імені в 2002 році скористалося 25956 чоловік при зміні прізвища, 4448 чоловік при зміні імені, 4624 чоловік при зміні по батькові. Найбільш розповсюдженими причинами зміни прізвища були, в основному, немилозвучність і важка вимова прізвищ, імен і по батькові. Наприклад, мінялися такі прізвища як-от: Козел, Могила, Крисько, Дуля, Невмивакін, Бульботкіна, Захлопаний, Колоша, Слюнін, Вирвихвіст і т.п. Крім цього, причиною зміни імені було бажання змінити своє прізвище на прізвище вітчима, що фактично виховав фізичну особу, а також перехід на дошлюбне прізвище внаслідок припинення шлюбу. Досить частими є випадки зміни імені на ім'я відомих особистостей

³⁰ Про порядок переміни громадянами України прізвищ, імен та по батькові: Указ Президента України від 31 грудня 1991 року № 23; Про затвердження Положення про порядок розгляду клопотань про переміну громадянами України прізвищ, імен, по батькові: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 березня 1993 р. № 233 // ЗП Уряду України. - 1993. - № 9. - Ст. 180 тощо.

(політиків, спортсменів, шоуменів, героїв телесеріалів, літературних творів і т.д.). Так, наприклад, житель Харківської області вражений пригодами Гарі Поттера змінив своє ім'я на Поттер Гаррі Зах, мешканець Дніпропетровської області Солтис після горезвісних подій з його однофамільцем в Америці не захотів носити прізвище вбивці і став Колядою, житель Дніпропетровської області змінив своє ім'я на ім'я свого кумира - Арнольда Шварцнегера, житель Львівської області — на Кличко, жителі Житомирської області — на Сера Кіплінга та Шумахера, в Луганській області тепер є свої Путін, Ющенко, Висоцький, а у Тернопільській - Буш. В свою чергу, органи внутрішніх справ Львівської області відмовили одній особі в зміні його прізвища на прізвище Кучма, а працівники відділу РАЦСу умовили двох мешканців Луганської області не робити переміну прізвищ на Секретова Секрета Секретовича та Ейзенштейна Вільгельма Кегельбертовича³¹.

Наступним повноваженням, яке включене до активного аспекту права на ім'я є повноваження на використання імені. Як вже зазначалось, фізична особа набуває цивільних прав та створює для себе цивільні обов'язки, а також здійснює ці права та виконує обов'язки під своїм іменем (ч. 1 ст. 28 ЦК України). А це означає, що фізична особа реалізуючи дане повноваження може використовувати своє ім'я у всіх сферах суспільних відносин, в тому числі при вчиненні правочинів, зазначенні свого імені у різного роду посвідчень особи, документах про освіту, вимагати зазначення свого імені як автора, тощо. При цьому слід відмітити, що фізична особа має право користуватись як повним своїм ім'ям так і його скороченим варіантом (лише одним із компонентів імені, прізвищем та ініціалами, не вживати якоїсь із частин імені тощо). Але тут необхідно мати на увазі, що використовуючи ім'я фізичної особи неповністю можна завдавати шкоди іншим особам. Це можливо, наприклад, коли певне ім'я може бути закріплене не за однією, а за багатьма особами, а рівень відомості їх різний. Так, інколи "менш відомі" однофамільці видають себе за родичів "більш відомих" з метою отримання певних благ чи привілеїв. Іноді така схожість використовується третіми особами для загостреного акцентування уваги на власній персоні, а іноді — для завдання шкоди своїм однофамільцям. Яскравим прикладом може бути ситуація, яка мала місце під час парламентських виборів 2002 року, коли лідером партії "Єдина родина" О. Ржавським був створений виборчий блок "За Ющенко!"³². На закиди представників блоку "Наша Україна", що такі дії дискредитують ім'я їх лідера Віктора Ющенка, зазначалось, що в лавах цього блоку є інша особа на прізвище Ющенко. Даний приклад зайвий раз підкреслюється необхідність зазначати повне ім'я для індивідуалізації фізичної особи, а у випадку, коли імена двох чи більше фізичних осіб повністю збігаються, то необхідно вживати вказані вище додаткові елементи індивідуалізації.

У сучасних умовах виникає також і низка нових, не можливих раніше спеціальних способів використання імені. Одним із таких новаторських способів використання, що потребує додаткового нормативного регулювання є використання власного імені чи прізвища при найменуванні свого домену в мережі Інтернет³³. Тобто тут вже питання стоїть про співвідношення понять право на ім'я та право на доменне ім'я. Доменне ім'я є особливими самостійним засобом індивідуалізації³⁴,

³¹ Офіційний сайт Міністерства юстиції України // <http://www.minjust.gov.ua/?do=d&did=3045&sid=news>.

³² Див.: ЦИК снова отказал в регистрации партийного списка блока «За Ющенка!» // <http://www.korrespondent.net/main/40080>.

³³ На превеликий жаль слід відмітити, що в Україні питання правового регулювання реєстрації та використання доменних імен є абсолютно не врегульованим. За весь цей час Україна спромоглась прийняти лише Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про адміністрування домену .UA" від 22 липня 2003 року № 447-р, яким лише заклала загальні засади управління адресним простором українського сегмента мережі Інтернет, обслуговування та адміністрування системного реєстру і системи доменних імен домену верхнього рівня «.UA» та Правила домена .UA від 15 вересня 2001 року (<http://uatm.ru/uapolicy-ukr.php>). Окрім цього, при вирішенні питань, що пов'язані із спорами про доменні імена слід керуватись низкою актів, які були прийняті Інтернет корпорацією по присвоєнню імен та адрес (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN)), основним серед яких є Єдине положення для вирішення спорів, які стосуються найменування доменів (Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy (UDRP)).

³⁴ Калятин В.О. Право в сфері Інтернет. – М.: Норма, 2004. – С. 58.

яке за своєю правовою природою є об'єктом виключних прав (прав інтелектуальної власності), у формі нематеріального блага, що має виключно індивідуальний характер та економічну цінність³⁵. Однак, не зважаючи на таку відносно самостійну природу даного об'єкту, ми можемо стверджувати, що право на доменне ім'я тісно пов'язане із правом на ім'я. Адже, як справедливо зазначається в сучасній юридичній літературі, що повноваження індивідуалізувати себе в суспільстві за допомогою власного імені включає в себе і можливість індивідуалізувати себе в мережі Інтернет. І оскільки засобом індивідуалізації в мережі Інтернет є доменні імена, то реалізувати цю можливість можна шляхом реєстрації доменного імені, що співпадає із власним іменем особи³⁶. Проте, в даному випадку можлива низка порушень даного повноваження особи на власну індивідуалізацію в мережі Інтернет шляхом присвоєння доменному імені свого власного імені чи прізвища. Такі порушення, на нашу думку, можуть пов'язуватись, з двома основними обставинами: а) наявність осіб, які мають аналогічні власні імена чи прізвища та також бажають індивідуалізувати себе в Інтернеті; б) наявність зловживань щодо отримання доменного імені, яке співзвучне із власним іменем та/або прізвищем публічно відомої особи, іншими особами з метою його подальшого перепродажу вказаній публічній особі.

У першому випадку, ми вважаємо, що правильність прийнятого рішення буде залежати від того, чи особа, яка зареєструвала домен під прізвищем, що належить обом однофамільцям, використовує його добросовісно, чи навпаки, вчинила дану реєстрацію без наміру подальшого використання свого доменного імені, а виключно із мотивів недобросовісності та з бажанням завдати шкоди своєму однофамільцю. Коли ж ми маємо справу із першою ситуацією, то, на нашу думку, вирішення даного питання буде лежати в площині *prior in tempore, potior in iure*. А це значить, що той із однофамільців, який виявив бажання використовувати вже зареєстроване іншим однофамільцем доменне ім'я, яке відповідає їх прізвищу, не має права вимагати передачі йому прав на дане доменне ім'я. Проте це не позбавляє його зареєструвати аналогічне доменне ім'я, але на іншому доменному імені верхнього першого рівня, наприклад, "прізвище.com", "прізвище.net", "прізвище.name" тощо, або ж зареєструвати подібне доменне ім'я, яке буде в своїй назві окрім його прізвища включати інші складові частини, наприклад, ім'я цієї особи, чи цифрове супроводження тощо. Деяко по-іншому буде розвиватись ситуація, коли один із однофамільців зареєстрував доменне ім'я, що відповідає їх прізвищу, проте без наміру подальшого використання свого доменного імені, а виключно із мотивів недобросовісності та з бажанням заподіяти шкоду своєму однофамільцю. На нашу думку, в цьому випадку ми маємо справу із зловживанням правом (ст. 13 ЦК України), і тому до особи, яка здійснює ці діяння, повинні бути застосовані відповідні правові наслідки. Окрім того, згідно з § 4 UDRP однією із підстав відміни реєстрації та передачі доменного імені є недобросовісна реєстрація та використання доменного імені іншою особою. Аналогічно до останнього варіанту повинні вирішуватись питання і у випадку, коли доменні імена із зазначенням прізвищ та/або власних імен відомих політиків, зірок естради, спорту, шоу-бізнесу та інших публічних людей, скуповуються іншими особами та пропонуються їм для викупу за значну суму. Особи, які здійснюють таку діяльність іменуються кіберсквотерами (від англ. cyber – облаштований комп'ютером; squatting – той, що незаконно вселився на незайнятій землі) – особи, які недобросовісно скуповують доменні імена, що за своєю назвою співпадають із прізвищами та/або іменами публічних осіб чи відомих торгових

³⁵ Жилинкова І. Правовая природа доменного имени // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 32; Грибанов Д.В. Правовое регулирование кибернетического пространства как совокупности информационных отношений: Автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Уральская государственная юридическая академия. – Екатеринбург, 2003. – С. 19.

³⁶ Бойко Д. К вопросу о соотношении доменных имен и имен физических лиц // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 35.

марок, з метою їх подальшого перепродажу цим публічним особам чи власникам торгової марки. Необхідно відмітити, що сучасна судова практика в цьому напрямку практично завжди займає позицію особи, яка прагне відновити своє право на доменне ім'я. Так, показовим став судовий процес відомого співака Робі Вільямса проти Говарда Тейлора³⁷, який був власником сайту www.robbiewilliams.info, а також справи акторок Джулії Робертс та Ізабелль Аджані³⁸, моделі Ніколь Кідман та співачки Мадонни³⁹ щодо повернення власних іменних сайтів. Доволі цікавий за масштабністю випадок відбувся і в Росії, коли фірма "Інтернет-бюро Well" разом із ТОВ "Латруаль" за два місяці зареєстрували близько 5000 доменних імен, тотожних прізвищам відомих політиків, бізнесменів, вчених, артистів та інших публічних людей, після чого запропонували їм викупити ці доменні імена⁴⁰.

Ще одним способом використання власного імені, який не був відомий раніше стала можливість зазначення власного імені на номерних знаках автомобілів. Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України "Про запровадження номерних знаків транспортних засобів, що виготовляються за індивідуальними замовленнями їх власників"⁴¹ в Україні було запроваджено введення номерних знаків транспортних засобів, що виготовляються за індивідуальним замовленням їх власників. Відповідно до цього, фізичним особам було надано право отримати індивідуальний номерний знак для транспортного засобу, який міг би містити будь-яке слово (в тому числі і ім'я власника). Однак, таке право має низку обмежень, наприклад, особа може використати своє ім'я лише за умови: 1) що дане ім'я вже не використовується у номерному знаку іншої фізичної особи, що зареєструвала його, відповідно до вимог; 2) що дане ім'я за обсягом складається від трьох до восьми літер.

Наступним спеціальним способом використання власного імені, який віднайшов свою легітимацію у нормах чинного цивільного законодавства, є передбачене ч. 1 ст. 458 ЦК України право автора наукового відкриття надати йому своє ім'я. Однак *de facto* таке право існувало завжди, що і дало можливість увіковічнити у своїх винаходах власні імена багатьом фізикам (винахіднику електромагнітного телеграфу та телеграфної абетки С. Морзе, відкривачу X-променів В. Рентгену, винахіднику двигуна внутрішнього згорання Р. Дізелю та ін.), хімікам (відкривачу всесвітньо відомої таблиці хімічних елементів Д.І. Менделєєву та ін.), медикам (відкривачу хвороби трясучого паралічу Дж. Паркенсону, хвороби розладу вищих коркових функцій, що призводять до слабоумства А. Альцгеймеру, хвороби гострого вірусного гепатиту С.П. Боткіну та ін.) та представникам інших професій. Але на законодавчому рівні таке закріплення було вперше введено саме в новому ЦК України.

Важливим при розгляді повноваження на використання особою свого імені є питання про можливість надання права використовувати ім'я фізичної особи іншим особам. Розглядаючи це питання слід мати на увазі, що використовуючи власне ім'я як спосіб індивідуалізації в суспільних відносинах, фізична особа намагається здійснювати власну поведінку таким чином, щоб не завдати шкоди своїй честі, діловій репутації та доброму імені. І саме тому, за загальним правилом, ім'я

³⁷ Шпакович Д. Робби Уильямс отстоял право на имя // <http://music.com.ua/news/pop/2002/08/19/4835.html>

³⁸ Доменные имена – интеллектуальная собственность в Интернете // http://info.nic.ru/st/15/out_61.shtml; Рузин А. Киберсквоттинг: законы России неоднозначны // <http://www.cnews.ru/newcom/index.shtml?2004/09/03/163075>; Мадонна отсудила права на madonna.com у дельца порнобизнеса // <http://show.hi-fi.ru/news/view.php3?id=1915>.

³⁹ Армани vs A.R.Mani // <http://www.korrespondent.net/main/25376>; Виноградова Л. Суд отдал домен madonna.com не Святой Деве, а певице // <http://www.netoscope.ru/news/2000/10/17/557.html>

⁴⁰ Борейко А., Нефедов П., Кочетов С. У элиты отняли имена: киберсвотеры торгуют фамилиями министров / // <http://www.garweb.ru/project/vas/news/smi/02/01/20020121/1403453.htm>

⁴¹ Про запровадження номерних знаків транспортних засобів, що виготовляються за індивідуальними замовленнями їх власників: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2000 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 28. – Ст. 1163.

фізичної особи може бути використане лише за згоди фізичної особи — носія відповідного імені. При цьому, необхідно відмітити, що фізична особа може надати право використовувати власне ім'я іншим особам, в тому числі, як безоплатно, так і за плату. Платне використання імені має місце у випадках, коли фізична особа надає право використовувати своє ім'я іншим особам для позначення, наприклад відповідних торгових марок. Прикладом оплатного використання імені може стати використання імені фізичних осіб при зазначенні торгових марок “Довгань”, “Воронін”, “Смірнов”, “Давідов” тощо. Проте в даному випадку ми вже маємо справу із майновими правами, щодо об'єктів інтелектуальної власності, а не з особистим немайновим правом на ім'я.

У цьому контексті доволі цікавою є можливість присвоєння імені фізичної особи юридичним особам чи окремим об'єктам. Зокрема Кабінетом Міністрів України здійснюється діяльність по присвоєнню імен відповідним об'єктам і лише за часи незалежності України понад 200 юридичним особам були присвоєні відповідні імена. Широко поширені вони і в юридичній сфері, зокрема, Інституту держави і права НАН України було присвоєно ім'я видатного юриста-міжнародника В.М. Корещького, Київський національний університет носить ім'я видатного українського поета Тараса Шевченка, Національна юридична академія України удостоєна йменуватись ім'ям князя Ярослава Мудрого тощо. Однак до цих пір цей вид діяльності Кабінету Міністрів України не отримав своєї легітимації. Наслідком цього стало розпорядження Уряду “Про тимчасове припинення розгляду питань присвоєння імен”⁴², яким було прийнято рішення до законодавчого врегулювання порядку присвоєння імен, припинити розгляд матеріалів із зазначеного питання щодо об'єктів, яким присвоєння імен провадилося Кабінетом Міністрів України. Однак, на нашу думку, для того, щоб легітимувати даний вид діяльності, ми повинні основним із принципів майбутнього законодавчого регулювання цієї сфери закласти неможливість порушення прав фізичної особи, ім'я якої присвоюється відповідному об'єкту. Ми вважаємо, що це можливо шляхом отримання письмової згоди від фізичної особи, ім'я якої планується присвоїти відповідному об'єкту, на таке присвоєння, а після її смерті - за згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, - батьків, братів та сестер⁴³. Коли ж мова йтиме про фізичну особу, яка померла давно, або немає вказаних осіб, які після смерті можуть дати згоду на таке присвоєння, однак ця особа є видатною історичною постаттю, то присвоєння імені можливо за поданням відповідних органів із врахуванням думки громадськості. Цей же порядок, на нашу думку, повинен бути і у випадку присвоєння імен фізичної особи об'єктам міського середовища (топонімам), зокрема, адресним об'єктам (алея, бульвар, вал, вулиця, гірка, кільце, лінія, майдан, набережна, провулок, проїзд, проспект, площа, тупик, шосе тощо), об'єктам водного середовища (річка, канал, озеро, протока, залив, струмок, коса тощо), проїзним об'єктам (мостам, шляхопроводам, тунелям, островам, полям тощо), і аж до присвоєння імен селам, селищам та містам.

Тісно із правом на використання імені іншими особами пов'язано також і повноваження вимагати зупинити незаконне використання свого імені. Як вже зазначалось нами вище, за своєю природою воно включається до пасивних повноважень права на ім'я. В літературі тривалий час точилися суперечки як потрібно тлумачити поняття «незаконне використання імені». Так, М.М. Агарков розуміє це як «незаконне носіння чужого імені»⁴⁴, К.А. Флейшиц вважає, що ним охоплюється «надання імені відомої людини літературному герою»⁴⁵, М.С. Малєїн трактує це як «використання чужого імені в друці, по радіо, телебаченню». На нашу думку, під поняттям

⁴² Про тимчасове припинення розгляду питань присвоєння імен: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2004 року № 910-р // Офіційний вісник України. – 2004. – № 51. – Ст. 3366.

⁴³ До речі, аналогічний принцип встановлюється в ч. 2. ст. 296 ЦК України і щодо використання імені фізичної особи в літературних та інших творах як персонажа (дійової особи).

⁴⁴ Агарков М.М. Цит. праця. – С. 112.

⁴⁵ Флейшиц Е.А. Личные права в гражданском праве Союза ССР и капиталистических стран // Ученые труды Всесоюзного института юридических наук НКЮ СССР. – Вып. VI. – М., 1941. – С. 140-141.

“незаконне використання імені” слід розуміти будь-яке використання імені фізичної особи, на яке, той хто здійснює таке використання, немає відповідних повноважень.

Наступним різновидом пасивного повноваження права на ім'я є можливість вимагати від інших осіб не розголошувати ім'я фізичної особи, що прямо випливає із рішення Конституційного суду України у справі щодо офіційного тлумачення ст.ст. 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та ст. 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа Г.К. Устименка). Окрім цього, особа може не розголошуючи своє ім'я (анонімно) повідомляти правоохоронні органи про вчинений злочин, проходити медичний огляд на предмет захворювання різними хворобами і лікуватись від них, надавати інформацію в ЗМІ тощо. На нашу думку, слід навіть було б встановити законодавчу презумпцію на відсутність згоди на розголошення імені фізичної особи, оскільки в іншому випадку, довільне використання імені фізичної особи ставить під пряму загрозу її право на особисте життя. Проте, повноваження вимагати від інших осіб нерозголошення власного імені фізичної особи має своє обмеження. Так, фізична особа не має права заборонити використання свого імені, якщо це загрожує національній чи громадській безпеці (оголошення про розшук особи, що підозрюється у злочині), або пов'язане з виконанням особою публічних функцій (інформація про отримання хабара чи іншу незаконну поведінку особи, яка обрана на відповідну посаду). Обмеженням може бути дане повноваження також і при розголошенні імені фізичної особи у випадку, коли фізична особа, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, або фізична особа вчинила адміністративне правопорушення. Однак, в цих випадках ім'я фізичної особи може бути розголошене (обнародоване) лише у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення. Таку позицію законодавця вважаємо правильною та такою, що відповідає встановленому принципу презумпції невинуватості. Водночас пропозицію окремих авторів щодо можливості оприлюднення імен осіб, які підозрюються у вчиненні особливо резонансних злочинів⁴⁶, за цих же обставин вважаємо неправильною.

Окрім обмеження, законодавець вводить також декілька обставин, за яких використання імені фізичної особи без її згоди не вважається порушенням права на ім'я. До таких обставин відноситься, насамперед, використання імені фізичної особи з метою висвітлення її діяльності або діяльності організації, в якій вона працює чи навчається, що ґрунтується на відповідних документах (звіти, стенограми, протоколи, аудіо-, відеозаписи, архівні матеріали тощо). На думку законодавця, оскільки така інформація є об'єктивним відтворенням обставин, що віднаходить свою фіксацію на відповідних матеріальних носіях, то таке використання імені фізичної особи допускається без її згоди. Ми ж вважаємо, що така обставина може мати місце, однак за умови, що таке використання імені фізичної особи не призводить до порушення права на особисте життя. Наступною обставиною законодавець визначає використання криптоніму (від гр. *kryptos* — таємний, скритий, та опута — ім'я) — початкової літери імені фізичної особи у засобах масової інформації, літературних творах тощо. Однак, на нашу думку, коли зазначається перша літера, але до неї додаються інші ідентифікуючі ознаки, наприклад, третій Президент України — Ю., всевітньо відомий український боксер — чемпіон світу К., або український поет, автор безсмертного “Кобзаря” Т.Ш., то в такому випадку превенція законодавця щодо використання першої літери не повинна поширюватись. Водночас, ми вважаємо, що у випадках використання чужого імені, настільки поширеного, що воно перестає бути засобом індивідуалізації, або імені, яке стало загальним для певної категорії осіб (наприклад, сержант Петренко, лікар Пілюлькін, листоноша Печкін тощо), при відсутності умислу особи, яка використала це ім'я, на порушення права на ім'я, такі дії не повинні вважатись порушенням.

⁴⁶ Чорнооченко С.І. Цит. праця. — С. 77.

Ще одним повноваженням, яке входить до пасивного аспекту права на ім'я є передбачена законом можливість фізичної особи вимагати від інших звертатись до неї відповідно до її імені. Гарантіями цього повноваження, на думку законодавця, повинні стати заборона довільного спотворення в написанні чи вимові імені, оскільки вводиться презумпція, відповідно до якої будь-яке спотворення, наприклад шляхом перекручування імені, є порушенням права на ім'я. Перекручення чи спотворення імені, на нашу думку, може відбуватись не лише шляхом перестановки, не виживання чи додавання окремих літер до імені особи, але й шляхом неправильної постановки наголосу чи іншого інтонаційного спотворення. Тому, слід погодитись із думкою, що фізична особа при записі її імені у відповідних документах має право вимагати вказати правильний наголос в її імені, чим попередити можливість порушення її права на ім'я з боку інших осіб.⁴⁷ Це дозволило б запобігти неправильній вимові імені під час публічних виступів та інших видів усного спілкування. Гарантією цього повноваження є передбачення законодавця про необхідність виправлення імені фізичної особи у випадку його перекручення чи іншого спотворення. Коли ж перекручення імені було здійснене у документі, то такий документ підлягає заміні, а якщо перекручення імені здійснене у засобі масової інформації, воно має бути виправлене у тому ж засобі масової інформації.

Що стосується захисту права на ім'я, то він залежить від способу порушення, оспорення або невизнання цього права. Так, в окремих випадках, для його захисту можуть бути застосовані і загальні способи захисту суб'єктивних цивільних прав, що передбачені в ст. 16 ЦК України. Проте інколи може бути застосований і певний спеціальний спосіб захисту права на ім'я, такий, як проведення власної ідентифікації, шляхом пред'явлення паспорта або іншого посвідчення особи (посвідчення водія, посвідчення інваліда, учасника бойових дій тощо) як ідентифікуючого документу.

Отже, враховуючи усе вище наведене, потрібно зробити висновок, що під правом на ім'я фізичної особи слід розуміти особисте немайнове право щодо володіння іменем, його зміни та використання, з метою набуття цивільних прав та створення цивільних обов'язків, здійснення цих прав та виконання вказаних обов'язків, а також право вимагати від інших осіб не порушувати право на ім'я у будь-який спосіб, а у випадку порушення, оспорення або невизнання цього права – вимагати його захисту.

Також слід звернути увагу і на те, що від права на ім'я слід відмежовувати право на інші ознаки, що індивідуалізують фізичну особу, зокрема, права на псевдонім, аллонім, астронім, підпис, права на індивідуальність, в тому числі, зображення та голос, права на ідентифікаційний номер, паспортні дані, місце проживання тощо. І саме питанням диференціації цих прав та їх змістовному правовому наповненню і будуть присвячені наші наступні наукові розвідки.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 7 від 24 лютого 2005 року)*

⁴⁷ Малеина М.Н. Право на имя. – С. 100.